

LUKÁCSY SÁNDOR

A XVIII. század festője*

Megfogadtam, hogy nem megyek többé Versailles-ba. Azok a szakadatlan mértani vonalak, azok az emberi léptéket meghaladó, súlyos épülettömbök, azok az unatkozó, hallgatag termek, melyeknek poros csendjét csak az idegenvezetők üzleti hadarása veri föl, és az a park, zöld kriptája egy történelmi pillanatnak, mely földézhetetlen immár, hisz nem nézhetjük hajdani magyar látogatói – egy Teleki József, egy Berzeviczy Gergely – szemével, akik még látták az egykori eleven fényt és mozgalmat pompát, amikor ezreknek volt lakóhelye a hatalmas kastély, vágynak, gógók, liaisonok, intrikák és történelmi döntések színtere, amikor térdnadrágba bújt udvaroncok seregettek előszobáiban és termeiben, az ablakokból hajtornyos női fejek hajoltak ki, és találkára adott titkos jelet egy-egy kendőlobogtatás, amikor a parkban élveteg muzsika hangzott fel, parázna láb osont, és örömet rejtett a távolabbi liget...

Selymeivel és Lajosaival mindezt hatalmába kerítette az idő, melynek erejét csak egy ecset kezdte ki, a tetőfedő fiáé, aki háromszáz évvel ezelőtt – épp a versailles-i kastély befejezésének esztendejében – mintegy azért látta meg a napvilágot, hogy tüdőbajos élete rövid harminchétféle év alatt haladékat csikarjon ki a mulandóságtól a gálans ünnepélyek számára, melyekben – Baudelaire és Szabó Lőrinc szavaival – anyyi szív szállt, tündöklött s keringett „lobogó lepkeként”.

A „gálans ünnepélyek festője” elnevezés hivatalos akadémiai minősítése volt, s méltatói – jelesül a Goncourt-ok – a bájt határozta meg mint művészetének szembeszö-

kő tulajdonságát, s a rafinált gyönyört mint tematikus vezérszólamát: „Micsoda mezők és rétek! Micsoda színpad, egy kívánatos élethez alakítva! Cinkos föld, szerelmes játékra csábító erdők, zenétől hangos mezők, a visszhang játékaira kínálkozó ligetek! Lugasszerű fák, melyeken virágkosarak függenek! Márványok, szobrok és najádok közt csörgedező patakok, melyeknek tükrén levelek árnyéka reszket!” (Pődör László fordítása.) Igen, báj, lugasok, szerelmek és kéjenc ecset, mely a selymek finom redőire a gyöngyházak sejtelmét s ragyogását ontotta.

Watteau nagy festő, aki mindabból, amit Rubenstól és a velencei koloristáktól megtanulhatott, új, merész és egyéni formanyelvet alkotott. De formai tökély és gálans témavilág elég lehetett volna-e, hogy Baudelaire a fároszok közé sorolja, Michelangelo, Rembrandt, Goya nevének szomszédságában?

Egy hajdani udvaronc véletlenül épp akkor nyitott be valamelyik Lajos szobájába, amikor az, ablaknál állva, legyeket fogdosott. A meglepett uralkodó összereszt, s „Unatkozunk, unatkozunk!” mondotta, mintegy mentegetőzésül. A Lajosok ideje nemcsak az élvek és gyönyörök százada volt, hanem az unalomé is. „Ennui” – mondták nehezen lefordítható szóval a franciák; „spleen” – vették át később angolból a szót. Ha Watteau képeit nézzük, ennél többet is mondhatunk. A lugasok derengő fénye s a kelmék kagylómélyi csillogása nála valami titkolt szomorúságot áraszt. Gitárosainak és táncosainak gesztusa a semmibe réved; dévaj csoportozataiban csaknem mindig van egy magányos férfi vagy nő, kinek sziluettje üres háttérre rajzolódik; különös perspektívából óriássá nagyított bohóca gyógyíthatatlan közönnyel néz el bohó társai fölött.

Azt hiszem, Théophile Gautier volt az első, aki fölfigyelt e képek szívárgó melankóliájára; ő még a festő betegségének

* Elhangzott a Szépművészeti Múzeum Watteau-kiállításának megnyitóján.

tulajdonította. Hauser Arnold szerint beteg volt maga a század is, és Watteau hű gyermeke korának: „Művészetének mélysége a világhoz való viszonyának kettősségéből, az élethez fűzött reményének és az élet reménytelenségének elválaszthatatlan voltából, egy kimondhatatlan veszteség és egy elérhetetlen cél állandó jelenlétéből, egy elveszett otthon utáni sóvárgásból és az igazi boldogság utópikus távolságának a felismeréséből fakad. Festészete melankóliával van tele; egy olyan társadalom titkos tragikumáról szól, melynek az a veszte, hogy vágyai maradéktalanul kielégíthetők.” (Nyilas Vera és Széll Jenő fordítása.)

Vitatják Cytherei utazásának értelmét. Van olyan vélemény, hogy e tévovázó utasok nem indulni fognak a szerelem szigetére, hanem távozóban vannak onnét. Én egy harmadik értelmezést sejték.

Gérard de Nerval, a görög sziget mellett elhajózva, akasztófán csüngő tetemet pillantott meg a parton. Futó följegyzéséből Baudelaire verset formált:

*Zöld mirtuszok hona, nyílt szirmok szép szigetje!
kit minden nemzetek örök heve imád,
s amelyen úgy remeg szívünk sóhaja át,
mint kerten rózsaszag, nehéz tömjént lihegve,*

*vagy mint örök zene, mit vadgalamb zokog!
– Cythére! most elmél szűkös, sovány talajjal
kelt, szirtes pusztaság, felverve tompa jajjal,
s micsoda furcsa, torz valamit láttam ott!*

*Oh, nem volt templom az, rejtve csalis
árnyba,
hol ifjú papleány virágokra vigyáz,
míg testét égeti az édes titku láz,
s leplét a kósza szél csókjainak kitarja;*

*hanem surolva már a parti bús teret,
hol fehér vásznaink madarak sokaságát
verték fel, egy bitó hármas fekete ágát
láttuk, mely ég felé nagy ciprusként mered.*
(Tóth Árpád fordítása)

A szerelem és a mellé tolakodó halál víziója megkísértette évekkorábban, Petőfi is. Furcsa és elgondolkoztató, hogy épp egy koltói versben: *A szerelem országa*. Tüdőbajos költő verse.

Álmodtam a minap...

Már nem tudom, hogy ébren-e vagy alva?

A nászhetek álmának első fele szép: prózai tájak vándora egyszerűcsak dicsó vidékre, paradicsomi völgybe, óriási rózsafák közé érkezik. Ámde riadtan tapasztalja, hogy az „égi látomány” közelebbről halálos arculatot mutat: virágos mezein ifjú emberek mérges füvet keresnek, regényes kőszikláiról halálra szántak vetik magukat alá, rózsafáinak ágán akasztottak hullája inog. A szerelem országában mindenütt:

Dúlt arcok és öngyilkolás!...

Csupán csak a táj és az ég mosolygott.

Vajon nem e halálos mosollyal int-e felénk, arany párái közül, Watteau Cytheréje? Vajon nem hádeszi alászállást sejtet-e a kép két nagy tagoló íve: a lejtős partvonal s a magasból leszálló puttók deszcendens vonala, mely a végzetes hajónál összetalálkozik? S e gazdag ruházatú utasok, kik szinte mind visszatekintgetnek az elhagyandó föld s nyájas lugasai felé, melyeknek ölen annyi élvezetben volt részük, hogy azt a szerelem szigete már nem tevétheti, nem is vágyódnak oda tehát, s ezért menetük minden késztetés ellenére lassú és habozó – vajon ezek a kényszeredett utasok nem azért késlekednek-e, mert örömpoharaikból már megszerezték az irgalmatlan tudást, hogy a beteljesülés pillanatánál a halál leselkedik?

A halálra ítélt század végőrája persze nem a szerelem szigetéen, hanem a guilotine alatt következett el. Versailles egykori látogatója, Berzeviczy Gergely, nem helyeselte ugyan XVI. Lajos kivégzését, de szinte közönyösen vette tudomásul a forradalom logikáját. Hideg közöny uralkodik Watteau utolsó remekművén is, Gersaint műkereskedő cégtábláján. A bolt előkelő vendégei, kiket az élettől búcsúzó ecset kissé már sápadtabb ruhákba öltöztetett, elmerülnek a csábító műkincsek szemlélésében, s észre sem veszik, hogy a helyiség egyik sarkában otromba szolgák lábába csomagolják a Napkirály arcmását. Még csak 1720-at írunk; elmondhatjuk, hogy Watteau, ki tanúja s poétája volt egy fényes kor bájának, örömének, látnoki ábrázolója tudott lenni elmúlásának is: magnéziumláng percenése, mielőtt mindenfelől reánk omlik a setét...